

Nas jezik

SLJK

ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXV/1—4

**БЕОГРАД
2004**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXV

Св. 1–4 (2004)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

Књижевни језик

- Појам *VERUM FOCUS* и његово сигналзовање у савременом стандардном српском (МИЛКА ИВИЋ) 1
- Морфонолошке алтернације и морфолошка анализа (на примерима из српског књижевног језика) (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ) 6
- Статистички и кориснички оријентисана граматика: пример именица мушког рода (ДАНКО ШИПКА) 13
- Анализа приступа придевима у сербокroatистичким граматикама (ВЕСНА ЛОМПАР) 23
- Придеви с наставком *-ићи* (МИЛАН ШИПКА) 30
- Придеви и прилози с префиксом *без-* (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ) 46
- Називи за животиње у српском језику с обзиром на њихов род (САЂА ЂУРОВИЋ) 54

Историја књижевног језика

- Реконструкција самогласника у критичком издању Горског вијенца (РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ) 67

Стилистика

- Паремиолошки стил(ови) (ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ) 117

П р и л о з и

- Перципирање финалних вокала у деκлинацији страних мушких имена и презимена на вокал (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ) 137

П р и к а з и

- Српски језички приручник (РАДА СТИЈОВИЋ) 155
- Стана Ристић, Експресивна лексика у српском језику (БОЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ) 159
- Нови језички савјетник (СРЕТО ТАНАСИЋ) 163
- Маја Ђукановић — Жељко Марковић, Основи граматике словеначког језика (ТАЂА САМАРЦИЋ) 167
- Семантичко-деривациони речник, Свеска 1: Човек — делови тела, (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ) 169

Д о д а т а к

- Сугестије за израду WEB сајта Института за српски језик САНУ (СОФИЈА МИЛОРАДОВИЋ — НЕНАД МИЛОРАДОВИЋ) 175

ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ
(Филолошки факултет, Београд)

ПАРЕМИОЛОШКИ СТИЛ(ОВИ)

У раду¹ се разматра однос између појединих пословичких стилова и њихових варијаната, као и процес унутрашњег стилског обликовања пословица.

1. Опште напомене

1. Разумети пословичку структуру практично значи схватити њене унутрашње односе, тј. разноврсност односа међу елементима који сачињавају дату пословицу. То је један ниво. За разлику од овог нивоа, објаснити ту исту структуру значи схватити шире структуре у којима се, као елемент или као парцијална компонента, подструктура, садржи дата пословица. На другом нивоу посматране — пословице се дефинишу двојачко: изнутра својим структурним својствима, а међусобно својом стилском различитошћу.

а) Сем тога, надовезујући се на реторички принцип пословичке структуре, на њене основне структуралне елементе и њене поетске трансформације, којима смо се бавили у књизи посвећеној синтакси и стилистици пословичких форми, можемо такође објаснити ову карактеристичну појаву код пословица: постојање различитих, чак дијаметрално супротних стилских тенденција.

б) Из нешто шире перспективе посматрано, може се утврдити да пословице изражавају општи и глобални став помоћу кога друштво показује како реагује на основне проблеме које постављају међуљудски односи и односи између човека и природе. Ти глобални ставови или 'визије света' имају различиту стилску реализацију у пословицама. Како унутрашње структуре пословица зависе од спољашњих и обрнуто, то њихов узајамни утицај и преплитање нужно утичу на промене ових структура и стога су оне неизбежно различите, а на посебан начин и динамичне — иако су језички коначне и функционално, наизглед, аутоматизоване.

---

¹ Овај прилог представља незнатно измењен текст јединог поглавља из ауторове докторске дисертације *Синтаксичке и стилске особине српских народних пословица* одбрањене на Филолошком факултету у Београду.

2. Јасно је да се типологија пословица и њихове врсте не могу унапред утврдити без довољно обухватног силаска у пословички корпус, и тек на основу анализе која иде 'од случаја до случаја'. Пошто овакав захтев у прилогу пред читаоцем није могуће испунити, упућујемо на нашу поменућу монографију о синтакси и стилистици пословица. На овоме месту и на овоме нивоу спремни смо само евидентирати стилску разноликост српских народних пословица.

а) Та стилска разноликост пада одмах у очи. На једној страни — клиширани изрази који се са свакодневним животом налазе у односу изоморфизма, на другој — поучно-морална разматрања о различитим животним темама, на трећој — фигуративно и симболично приказивање типова и ситуација. Поједностављено говорећи, у првом је случају реч о колоквијалном стилу, у другом — о популарно-филозофском, а у трећем — о поетском. Ова подела пословица није ни коначна ни, у свим појединачним случајевима, тачна. Вероватно због тога што проистиче из општег проблема који се тиче њиховог статуса у језику као функционално-стилистичком дјасистему.

б) Често ћемо се у расправи о пословичким стилевима позивати на феномен 'друштвене свести', као на медијум у којем егзистирају, и у којем испољавају своје способности, различити стилови пословица као вербалizacionске форме појединих сектора друштвене свести, груписаних око појединих општеважећих духовних вредности као својих језгара. Погођена је у извесним моментима (као систем мишљења карактеристичан за одређену заједницу, али не и као јединствена национална друштвена свест), и прихватљива за почетак наших стилских разматрања о пословицама — Диркемова дефиниција колективне свести: „Скуп веровања или осећања — мисли он — заједничких просечног члану једног и истог друштва чини одређени систем који... можемо назвати колективна или заједничка свест“².

в) Још је једна напомена значајна у вези са овим проблемом. У поменутој монографији пословице су нас занимале као затворени функционални систем, тј. као макроструктура; због тога је наша анализа била 'затворена' и усредсређена на пословице као иманентне структуре. Сада нам је циљ да их посматрамо као микроструктуре, и да у 'отвореној' анализи различите функционалне стилове у којима се оне остварују раздвојимо и сучелимо да бисмо имали у виду целокупан систем односа који постоји између пословица, као између различитих функционалних стилова.

г) Унутрашња стилска диференцијација пословица није у првом реду (а чини се ни уопште) усмерена на њихове различите језичке функције, или на издвајање ових или оних потврда комуникативних функција. Она се потврђује на основу структурних (или конструктивних) супротности међу посебним стилским системима унутар целовитог паремиолошког корпуса, као посебног усменог жапра. Овако систематизоване — различите стилске реализације пословица не би се смеле изједначити са оним што Јакобсон назива 'поткодовима', тј. си-

² Е. Диркем, *О подели друштвеног рада*, Просвета, Београд 1972., стр. 119.

стематским слојевима који би одговарали слојевитости њених комуникативних функција, с обзиром на тематске области које опслужује. У анализи грађе нама се поменула трипартиција, додуше као језичка и стилистичка вертикала, наметнула управо због нашег занимања за пословицу као за конкретни израз — тј. за њене лингвистичке специфичности као посебног стилистичког система; а не због тога што смо у први план поставили функцију пословица.

д) На том плану посматране — српске пословице формирају извесне групе облика и њихових дистинкција — нешто попут парадигми — које се по себи, не у зависности од ванлингвистичких момената, могу класификовати и истраживати. Оправдано је говорити заправо о функционално-стилистичкој категоризацији и супкласификацији. Стилска подела пословица коју смо успоставили, и коју ћемо експлицирати, није типично сепаратног карактера, а још мање искључивог. Реч је о 'стилском претакању' пословица између себе, штавише, и унутар једне. Због тога не можемо говорити о одређеним стилским блоковима пословица, колико о концентричним круговима, од којих сваки садржи одредбе истих појмова које улазе у основни круг, али са овим или оним допунским нијансама, као и одредбе оних појмова којих нема у основном кругу, а које имају одређену допунску нијансу. Коначно, пословице представљају веома сложен систем више или мање синонимичних средстава изражавања, на овај или онај начин узајамно повезаних.

2. Колоквијални стил 'у обичај узетих ријечи'

1. Почећемо од колоквијалног³ стила пословица који најнепосредније кореспондира са свакодневним животом, и потребама свакодневне комуникације. Изгледа да смо на самом почетку расправе о овоме пословичком стилу нашу мисао превише упростили, ако је нисмо и погрешно поставили. У најбољем случају, она је инспиратор за дубља и конкретнија промишљања о овоме проблему.

а) Оно што Вук назива 'у обичај узете ријечи'⁴ у ствари су изрази који припадају овоме стилском регистру, због чега смо у расправу

³ У припремној свесци за *Речник САНУ*, где се грађа посматра са лингвистичкога и стилистичкога становишта, налазимо за алтернативну ознаку 'говорно', која „значи да је реч типична за говорни језик; употребљена у књижевном језику, даје тексту карактер непосреднијег, усменог саопштавања“.

⁴ „У свом колекционарском раду Вук Караџић је — како запажа Ј. Деретић (исп.: *Историја српске књижевности*, стр. 300–301) — књижевно канонизовао три врсте [говорних умотворина]: пословице, питалице и загонетке. Но, код њега постоји још и описни појам 'у обичај узете ријечи', за који се данас употребљава *изрека* (подвлачење: Ј. Ј.)... *Народна изрека*, — наставља аутор — најситнија од свих говорних умотворина, настаје као први, непосредни производ говорне уметности. Она је једва приметна у говору тако да је потребна посебна пажња да се запази. За разлику од пословице која се уводи у говор и на то се слушаоци упозоравају, изреке се најчешће користе спонтано и прихватају углавном као делови говора, само што су ти делови посебно украшени, лепши од других, суседних делова, смисаоно богатији, тако да се њима говор зачињава. За онога који често и спретно користи изреке слушаоци ће приметити да лепо говори и поклониће му већу пажњу. Употреба изрека обично иде напореда с коришћењем пословица. Онај који зна једне по правилу зна и друге. У питању су сродне врсте, које је у неким случајевима тешко раздвојити, па их је и Вук сабрао у једну књигу“.

о њима и увели појмове 'свакодневни живот' и 'свакодневна комуникација'. Људи су, наиме, свакодневним животом често анестезирани за хватање оних регистара мисли и емоција који се налазе испод површине навике и уобичајеног. Духовна инерција повлачи за собом конвенционалности и баналности доживљаја, а ово се, даље, пројектује на вербализацијске форме које прате свакодневни живот. Једно ипак не смемо заборавити — ове су форме пословичке, како их је Вук осетио и због чега их је уврстио у збирку српског паремиолошког наслеђа. Хоћемо рећи да им је претпостављао неки виши смисао, и вишу вредност од оне на коју их ми мислимо свести. Помирљиво становиште у том смислу било би не одузети овим изразима обележје имагинативности, али признати да је њихова имагинација селективна, тј. да иде изнад коинвенционалног, ближе површини, због чега и не понире испод овога нивоа као нека врста имагинације која је осетљивија за дубље регистре осетљивости, за субрегистре осетљивости.

б) До таквог смо закључка дошли посматрајући поменуте стилске формације посебно, а нарочито у поређењу са онима које ћемо сматрати 'правим пословицама'. У овим изразима не налазимо 'напор садржаја' да се зарије испод наслага и седимената навика, па су и формално-језички прилично тупи. Насупрот њима стоје пословице које, задржавајући исти предмет, ступају у неки облик готово археолошког ископавања и 'истраживања' свакодневних труизама.

в) „Потреба да човек пронађе увек нова решења противречности своје егзистенције, увек више форме јединства са природом⁵, другим људима и самим собом, јесте извор свих психичких снага које мотивишу човека, све његове страсти, афекте и бриге“⁶. Сви се ови проблеми — у овом или оном виду — постављају, како пред филозофом, као теоријска питања, тако исто и пред обичним човеком, као практична питања, али и као питања с којима се он бар по каткада судара у тренуцима 'истине'. „Зато бисмо рекли да постоји нешто што настаје из човековог суочавања са собом и светом око себе, и што се може просто звати *животиња истина*. То је она вредност с којом се људи, и као врста и као скуп појединаца, морају сукобити у свом свакодневном животу, морају је мисаоно прерадити, артикулисати и вербално уобличити“⁷.

г) Људска свакодневица узима се као област посебног живота појединца, разрешавања практичних проблема опстанка, али и посебног

⁵ На пример, у најранијој историји својој човек имитира, копира природу зајмљујући од ње све оно што му је у њој познато, и што је дакле редундантно. Касније се односи мењају у смислу да човек ствара, не као имитатор природе, него у све већој мери као њен привид, намећући јој такве облике понашања које она не би садржала у себи без људске интервенције. Тај измењени однос показује нам да на вишим нивоима стваралаштва човек није више само пасивни прималац информација и комуникација које му долазе из природе, већ постаје и суверени, самостални извор информација које намеће истој тој природи. У том смислу, и на тај начин, инвентивне капиларне информације постају предмет и садржај пословица као колективне комуникације.

⁶ Е. Фром, *Здраво друштво*, Напријед, Загреб, Нолит, Београд 1986., стр. 27.

⁷ Р. Симић, Ј. Јовановић, *Основи теорије функционалних стилова*, Јасен, Београд 2002., стр. 191.

развишљања о себи и свом месту у свету, као и функционално-стилистичког опстајања како језика уопште, тако и пословица, као посебне језичке реализације, — тј. као вербализацијске материје у коју се слива људски живот. Због тога ови изрази скоро да немају статус пословица, чак ни фразеологизама, већ су чисте колокације. Али првенствено и због тога што се као 'разговорне' и 'народске' укључују у неутралне језичке ресурсе. „Основне... лингвистичке црте разговорно-свакодневног стила јесу необавезан, неофицијелан карактер израза и његова емоционално-експресивна обојеност... Говорна реализација његова одликује се, сем тога, неуређеношћу... зависношћу од ситуације и контекста, а такође важном улогом интонације, гестова и мимике у говорном чину“⁸.

д) И заиста, на нивоу селективних варијација говорног или језичког система неке речи, реченице, семантеме, па наравно, и неки стилски постају учесталији од других, те делују елиминаторно, потискујући или искључујући све остале елементе. Није необично, другим речима, што овај стилски тип пословица, боље: изрека — није малобројан. На нивоу апликативних варијација датог паремиолошког система као језичког, с друге стране, налазимо формално неизмењене вербалне исказе са измењеном применом значења. Тек се врло ретко може говорити о иновацијском нивоу овога пословичког типа — јер није он типичан репрезент нових садржаја и значења, фигура и метафора са продубљивањем смисла значења. Једноставно, језичка клишираност и стилска типизираност не чини их изразима који осетно обогаћују уметничку експресију.

3. Пословице се овде, углавном, свде на употребну варијанту језика, на свакидашњицу, па и на разговорни стил. Агнеш Хелер у филозофским разматрањима о свакодневном животу, своју расправу започиње одбацујући два, по много чему подједнако погрешна и једностранна става о свакодневици. По једноме свакодневни живот је идентичан са конзумом, а по другоме — са приватним животом. Хелерова⁹ напомиње да „конзум у овом случају значи однос потрошње, понашање у потрошњи, дакле пасиван начин понашања према свету, предметима итд. Не желимо да оспоримо — пише она даље — да је свакодневни живот у извесном афинитету према конзуму; *sensu stricto*, конзумска употреба врши се у оквиру свакодневног живота... Али... рад као производна делатност има такође свакодневни аспект...“.

а) „Свакидашњица је у ствари животни медиј у којем се срећу језик, мишљење и непосредно искуство и у којем се зачињу еволуцијски процеси у све три области који доносе нове облике. Језик свакидашњице је, према томе, непосредно захваћен овим процесима, и то се мора схватити као једна од темелних карактеристика његових, која се узима и као најважнија особеност свакодневног, тј. разговорног, ко-

⁸ Кожина — Крылова — Одинцов, *Функциональные типы русского языка*, Висшая школа, Москва 1982.; у: Р. Смић, Ј. Јовановић, *цит. дело*, стр. 240.

⁹ А. Хелер, *Свакодневни живот*, Нолит, Београд 1978., стр. 98–99.

локвијалног функционалног стила у односу на кодификоване сфере књижевног језика. Зато 'слободу' употребе језичких средстава у ствари треба схватити као право на релативну необавезност кодификацијских узуса, и као захваћеност норме иновацијским процесима. Друга особеност лингвистичке колоквијалности супротна је претходној, и проистиче из Рубинштејнове опаске о конзервативности језика: језик се жилаво држи старијих форми. Један од аспеката ове особености јесте Хавранекова¹⁰ 'аутоматизација', коју је он супротставио интелектуализацији [а ми, говорећи о пословицама: њиховој сентеициозности и поетичности] и актуализацији¹¹.

б) Да бисмо разумели и објаснили пословице којима додељујемо разговорни статус — свакидашњицу ћемо нужно редуковати и изједначити са искуством и праксом. Коначно, сви људи имају неке заједничке потребе, нешто идентично у начину њихова задовољавања, у мишљењу и погледу на свет. Тако долазимо до новог скупа појмова помоћу којег се овај тип пословица може разграничити од других њених садржинских и формалних манифестација: то је 'свакодневно мишљење'. „Као и свакодневни живот — утврђује Хелерова¹² — и свакодневно мишљење је хетерогено. Заједничке црте мишљења произлазе просто из свакидашњице: делимично из чињенице да се хетерогени облици делања могу реализовати у својој паралелности и у сразмерно кратком временском периоду, а делимично потичу отуда што су их ти хетерогени облици делања у разним добима, у разним друштвима или слојевима различити, због чега је сваки пут потребно друго знање, његово усвајање и примена. Из прве чињенице следи општа структура свакодневног мишљења, из друге следе конкретни садржаји свакодневног мишљења. Само се по себи разуме да оба ова фактора не живе одвојеним животом. Свакодневна мисаона структура сваког доба је[сте] структура датих мисаоних садржаја; и обрнуто, конкретни свакодневни мисаони садржаји утолико су свакодневни, односно постају свакодневни[,] само ако се уклапају у структуру свакодневног мишљења“.

в) Ове језичко-стилске форме карактерише и посебна комуникативна вредност. Сетићемо се овде мисли Ђорђа Браге¹³ о томе да би „најједнакостнија дефиниција комуникације била она према којој је то специјално оформљен облик узајамног утицаја (интеракције), код кога преовлађују формални над високо енергетским аспектима. Коришћење интеракција са 'нижом енергијом', као што су, на пример, лингвистичка и нелингвистичка комуникација, има за циљ да са мањим утрошком енергије изазове и успостави истоврсна психичка стања међу особама које комуницирају. Уштеда енергије се побољшава ако обе

¹⁰ Хавранек је додуше првенствено мислио на функционално активирање облика у комуникативне сврхе, а не на еволутивну перспективу језика.

¹¹ Р. Симић, Ј. Јовановић, *цит. дело*, стр. 243.

¹² А. Хелер, *Свакодневни живот*, стр. 122. — По: Р. Симић, Ј. Јовановић, *цит. дело*, стр. 196-197.

¹³ G. Braga, *Das 'System der Kommunikation' als intermediäre Struktur zwischen Gesellschaft und Sprache, 'Zur Soziologie der Sprache'*, Köln 1971., стр. 49.

особе које комуницирају поседују заједнички код, какав је случај баш код лингвистичке комуникације, када се могу изразити саопштења веома богата значењем“.

г) Ђ. Брага је изврсно осетио деликатност проблема комуникације када га је представио као вид интеракције, што значи као врсту духовне или, чак, шире искуствене сарадње. Он је сигурно у праву када комуникацију, без обзира на то да ли је она лингвистичке или нелингвистичке природе, одређује и као неку врсту 'ниже енергије', код које преовлађују 'формални аспекти'. Ово би вероватно требало схватити као да је језик средство, облик (форма), који треба да послужи у сврху развијања 'више', мисаоне, односно духовне енергије. Али аутор је употребио израз 'нижа енергија' под наводницима, то јест условно. То нас упућује на помисао да његова идеја у овом смислу није довршена, чак ни издалека. По нашем мишљењу, то значи да је комуникација једна врста готово непрекидне духовне сарадње свих учесника у њој.

д) Та сарадња увек се изнова и у новом светлу представља с обзиром на измењене околности у појединим фазама и етапама комуницирања, пошто се појам контекстуалности делимично подудара са процесуалишћу комуникационог поступка. У том смислу, комуникативна вредност 'у обичај узетих ријечи' не може се свести на ноторност, где процес комуникације заиста остаје на 'нижем нивоу', и служи као средство за постизање 'општих циљева': размене искуства; — већ својим језиком пословичка комуникација, и на овом нивоу, превазилази ниво простог средства подређеног општим циљевима комуникације, и постаје нека врста која је и сама себи циљ. То јест, без обзира на тематску блискост са свакодневном тематиком, и формалну сличност са клишеима и колокацијама, — ови изрази готово да не служе ничему другом сем да увеличају своју сопствену аутономију.

3. Мисаоно-филозофски стил

1. Мисаоно-филозофски стил тиче се изражавања моралних и мудрих идеја. Када говоримо о овоме пословичком стилу, дакле са мудрословљем у оном архаичном смислу термина у којем се ово налази у народиом стваралаштву, мислимо на исказе првенствено са логичко-мисаоним садржајем и њихову филозофску вредност, а тек онда, ако је уопште и присутна, и на поетску вредност. У пословицама са овим садржајем, такође, налазимо структурну и функционалну зависност са свакодневним мишљењем и свакодневним животом. Али садржај ових пословица ипак не одређује природу, тј. општи садржај и структурне карактеристике 'свакодневног', иако са њим стоји у повратној спрези и дијалектичком односу.

2. Због тога ћемо се прво позвати на Деретићев¹⁴ синоптички осврт на 'пословицу', по свему осећајући да он мисли управо на пословички стил о коме говоримо. „Пословица је форма мисли а не само

¹⁴ Исп.: *Историја српске књижевности*, стр. 301.

форма говора. У пословицама није само посреди експресивност и лепота говора, као у изрекама, оне у сажетој форми износе колективна искуства и животну мудрост народа. По творцу великог руског речника, В. И. Даљу, изрека је 'прва половина пословице', а најзначајнији савремени руски паремиолог Г. Л. Пермјаков изразио је исту мисао на сликовит начин: 'Изрека је цвет а пословица плод'. Према нашем најплоднијем колекционару народних изрека Ђоку Стојичићу, пословице се разликују од изрека по томе што представљају 'самосталне, логичке и мисаоне целине које у виду норме формулишу одређено животно искуство', док су изреке првенствено украс говора. 'У основи пословице је увек нека животна истина која мисаоно богати разговор и разгранавана га. Иако је самосталиост пословице очигледна, њена права служба је у контексту разговора или писаног текста'. То је оно што Вук посебно истиче да 'ваља пазити и чекати да се која не рекне у разговору'. По начину обликовања израза пословица се често приближава везаном слогу. 'Највећи број пословица или је у стиху, старијем тоничком и новијем акценатско-силабичком, или у ритмичкој прози', примећује В. Латковић.

а) Ове су пословице најближе сентенцијама, односно афоризмима. Оне изричу 'критичку свест'¹⁵ народа која своје корене налази у митском мишљењу архаичног човечанства. Пословице на неки начин успостављају континуитет тог мишљења у свету днскретних ствари. На тој се линији и успоставља и превазилази диспарат између практичне и реторичке димензије у пословицама. Између ових димензија стоји сложен мисаони процес (у једноставној форми) на основу кога се, уместо причања о конкретним процесима и збивањима, ставља суд који као такав има универзалније и апстрактније значење, и због тога се редовно формулише посредством примене одређених симболичких знакова. Реч је о томе да су питања која се овде постављају и одговори који се дају довољно зрели да би могли бити изражени у директној појмовној форми, али на индиректан начин. Касирер упозорава да ово не значи „да се модерно учење о сазнању, насупрот класичном, одрекло претензија на реалност физикалних појава, већ једино да се дефинишу различито од класичног“, а то значи да се до 'дефиниције' мора доћи посредно, на много сложенији начин.

б) Пословички садржај и није ослоњен на предметност већ на 'емпиријску грађу' као на семиолошки међусистем. Такође, „међу овим системима и међусистемима не посредује ни идентитет нити аналогичности, већ веома сложен мисаони механизам који чланове тих система спаја у семиолошка јединства, а у којима на једном полу фигурира 'ознака', а на другом — 'означени' садржај"¹⁶. Ако се ово има на уму када се мисли на реторички тип пословица и Касирерове интерпретације да „није противречно, него је управо нужно да се бар оно што се са јединог одређеног гледишта може означити као 'материја' сазнања,

¹⁵ Е. Касирер, *Филозофија симболичких облика*, књ. III, Н. Сад 1985.

¹⁶ Подробније о томе исп.: Р. Симић, Ј. Јовановић, *Основи теорије функционалних стилова*, стр. 201.

опет са неког другог гледишта може означити као нешто уобичајено или пак као нешто што има стабилну форму“ — можемо ту околност објаснити као могућност, својствену једино људском уму, да 'спозна' симболе, то јест — да стекне свест о сопственој свести.

в) Ми смо у нашој књизи *Основи теорије функционалних стилова* цитирали Војина Милића¹⁷ (202) покушавајући да објаснимо однос друштвене свести и самосвести. „Друштвена свест обухвата све облике стварања, развијања и изражавања животног искуства појединца и друштвених група“. Шири опис следи за дефиницијом, и гласи: „Од првих дана живота, свест заједнице се развија у односима с другим људима, изложена разним мерама помоћу којих се настоји утицати на њено обликовање, затим у односу појединаца према друштвеним условима у којима живе, као и у друштвено посредованом односу према природи. Овим се не искључују наследне индивидуалне разлике, али се сматра да на развој свести појединаца пресудно утичу друштвени услови и чиниоци. Заједнички садржаји у свести појединаца и у основи истоветни, или бар аналогни, облици њиховог изражавања, што омогућују међусобно споразумевање, као битан предуслов учествовања у друштвеном животу и разним делатностима, последица су истих или сличних услова у којима живе појединци у разним друштвеним групама, као и друштвених односа и додира тих група у појединачним друштвима и у међународним размерама... Отуд се садржаји свести ових група не односе само на савремене друштвене прилике, већ у њима знатну улогу има колективно памћење“.

г) Једини приговор и коментар који смо поводом Милићевог разматрања већ формулисали¹⁸, тиче се извесног „потцењивања комуникативног момента у формирању, одржању и историјском континуитету друштвене свести. И само 'колективно памћење' замисливо је нпр. једино као систем (или системи) симболичких форми које су усвојене и временски релативно стабилизване код својих носилаца. Тај систем (или ти системи) не само да одржава(ју) развојно јединство колектива, већ служи (служе) и као неопходно средство и медијум индивидуалне свести, чак и у њеној кореспонденцији са реалним предметима које сазнаје“. „Одношење представа на неки предмет — упозорава Касирер¹⁹, а ми на то скрећемо пажњу поводом реторичке филозофије те и универзалности пословица — не исказује у крајњој линији ништа друго, нити је у основи ишта друго, већ њено учвршћивање у обухватнији систематски укупни склоп у којем јој је једнозначно одређено место. Докучивање, пуно разумевање појединачнога, одвија се тако, у овом облику мишљења, већ *sub specie* појма закона. То појединачно, то посебно бивство и то конкретно — посебно збивање, јесте и постоји: али то његово постојање обезбеђено му је и зајемчено тиме што га ми можемо и морамо замишљати као посебан случај неког општег закона

¹⁷ В. Милић, *Социологија сазнања*, В. Маслеша, 'Логос', Сарајево 1986., стр. 418–419.

¹⁸ Р. Симић, Ј. Јовановић, *Основи теорије функционалних стилова*, стр. 202–203.

¹⁹ Е. Касирер, *Филозофија симболичких облика II*, стр. 43–44.

или, тачније речено, неког скупа, система општих закона. Тако објективитет ове слике света није ништа друго већ израз њене потпуне заокружености, израз чињенице да у сваком појединачноме видимо или замишљамо облик целине, па тиме то појединачно сматрамо, тако рећи, посебним изразом, репрезентантом овог укупног облика“.

д) Када је реч о пословицама, улога ’националне самосвести’, као самосвести уопште, с једне стране, и колективне свести, с друге, изгледа да је регулативна. Самосвест је највиша контролна инстанца људске и националне (и колективне) свести која служи осмишљавању осталих духовних функција (како искуствених, тако исто и идејних). Функција самосвести у основи је хомеостатичка, јер је сврха њеног деловања у томе да успостави равнотежу између искуствених и идејних, прагматичких и етичких итд. фактора понашања²⁰ појединца и друштва — што је све усредсређено на опстанак појединца. „У корену сваке изворне самосвести — мисли Милић даље (531) — налазе се увек снажни, трајни и дубоки доживљаји и искуства стечена у личном и групном животу, која подстичу на размишљање о условима и смислу индивидуалног постојања и практичног делања“²¹.

ђ) „Цивилизација је — учи нас Хумболт²² — очовечење народа у његовим спољним установама и облицима и у унутрашњем уверењу које се на то односи. Култура додаје том оплемењивању друштвеног стања науку и уметност. Али ако кажемо образовање, под тим мислимо нешто уједно узвишеније и више унутрашње, наиме уверење које се из осећања и знања укупне духовне и моралне тежње хармонично излива на осећања и карактер“. Језичка формулација везана за ’друштвено мишљење’ — и за стилски тип пословица о којем говоримо — тиче се, у крајњој инстанци, и уз све резерве, — ’језика културе’. Није нам овде циљ да посредством пословица отварамо проблем културе и језика, већ да још једном подвучемо изједначавање (националне) културе и ’друштвеног мишљења’, у смислу здраворазумског суда и просечне људске ’животне мудрости’.

е) У том ћемо смислу означене пословичке садржаје назвати Витгенштајновом²³ терминологијом — тј. ’извесностима’. Те ’извесности’ у ствари су наслеђене представе о свету у које појединац има поверење, и прихвата их без провере њихове истинитости. Слично Витгенштајну, и Ј. Хабермас²⁴, позивајући се на Хусерла, замишља систем „културно наследних и језички организованих резерви значењских модела“, који „репрезентују мишљење“ — „између једног датог исказа,

²⁰ Ово се разуме када се узме у обзир да су пословице оличење уметности у ранијим етапама свога развитка, и када се претежно бавила објективним светом и положајем човека у њему. Она је уметност која је заинтересована за свој предмет а не за себе.

²¹ Р. Симић, Ј. Јовановић, *циш. дело*, стр. 205.

²² В. фон Хумболт, *Увод у дело о кави језику и други огледи*, Н. Сад 1988., стр. 96.

²³ L. Wittgenstein, *Über Bewusstheit*, Frankfurt/M. 1970., стр. 35.

²⁴ J. Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt/M. 1985., стр. 189-190.; у: Р. Симић, Ј. Јовановић, *циш. дело*, стр. 228.

непосредног контекста и конотативног хоризонта“. Уопште, питање о односу језика, културе и '(здро)вo)разумског' мишљења — како ваља окарактерисати заправо 'пословичко мишљење' као 'друштвено' према 'здравом разуму' који се у њему активира — отвара питање о природи културних 'интерпретацијских модела', мисаоних образаца, сублингвистичких симбола или сл., који се могу назвати 'културемама'. Подводећи Јунгове 'архетипове', као форме или слике колективне природе, под културеме — морамо признати постојање и других састојака, других типова образаца у 'колективном мишљењу'. Бар један њихов слој добијен је уз учешће перцептивне активности: ослободен је, дакле, на реалну подлогу у актуелном искуству. „Ови се обрасци могу назвати 'криптотиповима' — за разлику од нпр. научног појмовља, које се формира мање-више вештачки, по одређеној логичко-методолошкој процедури, и којем у овом реду термина припада назив 'логотип'“²⁵. Овај скуп мисаоних образаца суштински се, а ни термиолошки, не може обележити термином 'стереотип', јер он не карактерише ни прирoду ни функцију ових пословица.

ж) У сваком случају, пословице су традиционални обрасци који не само да критички преуређују хијерархијске лествице из стварности, припремајући евентуалну реорганизацију у том духу, већ они имају улогу перцептивног филтера кроз чији цензус бива пропуштен материјал добијен деловањем чула, тако да сама слика стварности има друкчију конфигурацију него што је чине реалне хијерархије²⁶.

з) Пословице, међутим, не објашњавају зашто уопште постоји неки општи поредак, а не друкчији. Оне једноставно констатују да изнад споитаних поредака постоје ствари које се саме собом могу довести у ред, да припадају једином 'немом' поретку, укратко да поредак постоји. И стиче се утисак да пословица, ослобађајући се делимично својих лингвистичких, перцептивних и практичних мрежа, примењује на њих неку врсту помоћне мреже која их неутралише, а у њиховом међупростору их истовремено и истиче и искључује, доводећи их пред само биће поретка. На тај начин између погледа обухваћеног кодексом и рефлексивног сазнања пословица заузима средишњу регију која разоткрива сâм њен поредак — везан за одређени културни простор, за табелу варијабли, састављен од сличности које су све ближе или се одражавају као у огледалу, организован око све већих разлика итд. У том је смислу пословичка форма архаичнија од реторичке, која је њена исцрпна примена или филозофски темељ.

и) „Тако у свакој култури, између употребе оног што бисмо могли назвати кодексом који распоређује, и рефлексивне о поретку, постоји голо искуство о поретку и његовим начинима бивања“²⁷. 'Кодекс' је заправо нормативни узус који снагом наслеђених образаца и навика

²⁵ Р. Симић, Ј. Јовановић, *цит. дело*, стр. 230.

²⁶ Исп. о томе више у: М. Фуко, *Ријечи и ствари*, Нолит, Београд 1971., стр. 64–65.

²⁷ *Исто*, стр. 66.

у њиховој употреби — организује директно искуство и каналише га у одређеним правцима; 'рефлексија' је скуп елемената предтеоријског или сличног објашњења стварности; а 'голо искуство' спонтани однос здравог разума који, руковођен праксом, потребама и нужностима, усмерава сазнање у одређеном правцу ради њиховог задовољења — и постизања хомеостазе. Све ово чини реторичко-филозофски стил пословица комплексним и тешким за анализу, унутрашњу класификацију и категоризацију појавних облика.

ј) Трагом ових проблема — налазимо карактеристичну стилску формулу: плеонастички паралелизам. Плеонастичност је овде понављање више него гомилање речи, јер је реч о кратким и затвореним формама — тј., у првом реду, о брахилошком стилу; или је каткад реч и о амплификацији, као посебној врсти плеонастичности. Чак и када се, додуше ретко, речи гомилају око једне врло просте и једноставне мисли, речитост не гуши мисаоност. Због тога је основни стилски облик пословичке практичне рефлексије — сентенција. Пословице овога стила нагињу ка поетици, — јер се и оне поетизоване налазе између прозе и поезије. Сетимо се Деретићеве²⁸ констатације да је „пословица народна сентенција, као што је сентенција високо спиритуализована пословица. И једна и друга изражавају или тачније вреднују практичну животну мудрост“. Пословичка оријентација на сентенциозност као стилски израз појављује се тамо где се говори о стварима које спадају у домен практичног разума, које су блиске и приступачне сваком човеку. Овим се пословичким садржајима дају судови, постављају норме и правила. И по томе се сентенциозно вредновање људског понашања смешта у подручје етоса²⁹.

3. Поетски стил у пословицама

1. Овај се пословички тип и стил прелива у наредни — поетски — до прага неразграничења. Просто због тога што су пословице у целини полистилематичне: у њих су инкорпорирани елементи мањих или већих целина других стилова, који губе примарну намепу и потчиња-

²⁸ Ј. Деретић, *Поетика Досићеја Обрадовића*, 'Вук Караџић', Београд 1974., стр. 137.

²⁹ „Различите по пореклу и предметима, пословице се разликују — сматра Ј. Деретић (исп.: *Историја српске књижевности*, стр. 301-302) — и по етичкој вредности истина на које указују или их нормирају. У највећем броју пословица дошао је до израза трезвени реализам (*Ко истину гуди, гудалом га њо њрстију бију; Новци, кад одлазе, имају сћо ногу, а кад долазе, само двије; Кад сулћан назебе, раја крја*), који се, понекад, спушта до етички проблематичног утилитаризма (*Умиљашо јазње две мајке сиса; Лаж кад проходи није лаж*) или исто тако спорног моралног релативизма (*Кога је молиши, није га срдиши; Ближа је кошуља него хаљина; Ако смо ми браћа, нијесу нам кесе сестре; Ако ти кажем грџех, нећу грешника; Робом икад, а гробом никад*). Има, међутим, и не мањи број пословица које изражавају високи морални идеализам (*И сунце пролази кроз каљава мјеста, али се не окаља; Дрво се на дрво наслања, а човек на човека; Много ашова шреба док се истина сахрани*) као и дубље, дијалектичко проницање у противречну стварност света (*Кућни је њраг највећа њланина; Не може се дланом сунце заклонити; Добар је Бог, али и њаволи су јаки*). Известан број пословица иде с анегдотом у којој се прича у каквој је ситуацији настала дата пословица“.

вају се општој уметничкој и идејној замисли. Будући, дакле, да је немали број пословица комбинација уметнички импресивних слика и појмовних медитација о њима — јасно нам се намеће процес у коме се у буквалном смислу мисао рађа и еманципује, полазећи од тривијалних, па чак и баналних ствари, да би се продорно, духовно и поетски, уопштила на различите врлине и атавизме људске врсте. Другим речима, није предмет изражавања, тј. неки сегмент живота, фактор стилске дистинкције пословица, пре би то био ниво имагинације и оштрина перцепције. Лукач је у свом делу 'Душа и облици'³⁰ заступао занимљиву идеју о разлици између песника и 'платоничара', при чему је израз 'платоничар' био синоним за филозофа, мистика и есејисту. Док је за песника тврдио да ствара слике, овај други поставља значења, тј. напушта слике и остаје на плану идеја. Линија разграничења иде и дубље: док филозоф и мистик имају одговоре, есејист има само питања, или у најбољем случају почиње да наслућује одговоре. Лукачеви параметри нису оперативни када говоримо о стилском разграничењу пословица, јер пословице које сматрамо поетизованим једнако стварају слике као што постављају значења; једнако претпостављају питања као што нуде одговоре. По овоме тумачењу нема дистинкција: имамо само један пословички тип.

2. Ми ћемо ипак покушати да их одвојено посматрамо, и то најпре угледајући се на бихевиористе, тачније на Чарлса Мориса³¹, који даје подробну класификацију и опис типова 'дискурса'. „Језик свакодневног разговора — сматра Морис — јесте један изванредно компликован знаковни систем који садржи за све могуће типове и начине сигнификације, и који располаже широким спектром могућности. У складу са савременим потребама специјализације општег језика, постало је уобичајено да се извесне могућности језика далеко интензивније активирају за одређене врсте општења. Такве специјализоване врсте језичке употребе назваћемо типовима дискурса. Књиге које читамо класификоване су нпр. као научне, математичке, песничке, религијске и сл.; а у тим непрецизним класификацијама јављају се и супкласе са безбројним прелазима и преклапањима... Класификација дискурса по врстама сачињена у терминима основних семиотских начела може се сачинити са више различитих гледишта. Дистинкције је нпр. могуће формулисати искључиво у терминима начина сигнификације, или искључиво у терминима употребе знаковних комплекса, или комбиновано“.

а) Морисов начин сигнификације такође није друкчије схватљив него као употреба речи и конструкција ради упућивања на тематику споразумевања, на денотативни садржај. Стога ћемо — ако Морис већ говори о употреби — свести ову проблематику, за почетак, на тај ниво — на употребне вредности језичких средстава у различитим тематским областима функционисања језичког израза.

³⁰ Берлин 1910., стр. 37. Упореди: Л. Голдман, *Дијалектика истраживања*, 'В. Маслеша', Сарајево 1962., стр. 257–258.

³¹ Ch. Morris, *Writings on the General Theory of Signs*, Mouton, The Hague — Paris 1971., стр. 203.

б) Ако сигнификацију узмемо као везу знаковних структура са тематским садржајем, онда је веза са 'сврхама' — у ствари интенционална страна употребе. На овај се начин успоставља кореспонденција Морисових и Јакобсонових категорија. Морис разликује следећих пет врста употребе: информативну, валуативну, инцитивну, прескриптивну и системску. 'Информативна' употреба је опште комуникативна; 'евалуативна' је упућена на оцену вредности сигнификата (или је та вредност сам њен сигнификат); 'инцитивна' употреба исказа има подстицајну сврху, а 'убедљивост' јој је главно обележје; 'системска' употреба тиче се апстрактне научне дискурзије.

в) Укрштањем оба наведена критеријума добија се низ поткатегија приказаних у табели³²:

НАЧИН СИГНИФИКАЦИЈЕ	У П О Т Р Е Б А			
	Информативни	Валуативни	Инцитивни	Системски
Десигнативни	<i>Научни</i>	<i>Фиктивни</i>	<i>Правни</i>	<i>Космолошки</i>
Преференцијални	<i>Мишски</i>	<i>Поетски</i>	<i>Морални</i>	<i>Критички</i>
Прескриптивни	<i>Технолошки</i>	<i>Политички</i>	<i>Религијски</i>	<i>Пропагандни</i>
Формативни	<i>Лог.-математ.</i>	<i>Реторички</i>	<i>Грамаички</i>	<i>Метафизички</i>

г) Морисова теорија јасно истиче значај двеју интерпретативних метода, из којих произлазе два типа класификацијских категорија. То је, прво, прагматичко-лингвистичка, и уопште семантичка и семиолошка метода, која се тиче инхерентних својстава знака: врста сигнификације. И то је, друго, нелингвистичка метода која оперише врстама употребе знака у датом физичком и социјалном амбијенту.

д) Посебно је питање да ли је Морис својим класификацијама покрио све релевантне функционалне категорије, и да ли само те категорије; и да ли је у својим интерпретацијама одабрао све релевантне врсте дистинктивних обележја, и да ли само њих. Важно је, међутим, питање где се пословице могу сместити у датом систему укрштених категорија, и заузимају ли јединствено место. Покупимо ли извесна обележја одређених категорија са понуђене табеле — пословице ће се показати као комплексни текстови: било да говоримо о првом, реторичко-филозофском типу, или о другом — поетском. Тако би први пословички тип био по начину сигнификације првенствено формативни, а по употреби — валуативни више него информативни, тј. системски више него грамаички. Други тип, по начину сигнификације, био би у првом реду преференцијални, а по употреби — такође валуативни, са информативном подлогом, и инцитивном и системском позадином.

³² Према: Р. Симић, Ј. Јовановић, *цит. дело*, стр. 39.

3. Тешко да ће нас ова класификација, ма колико била консе-квентна, убедити у исправност. Пре свега замагљени су нам стварни механизми који обављају трансфер категорија једнога реда у други, тј. 'регуларни начини' произвођења пословичких текстова одређеног типа према инвентару језичких средстава тематски мотивисаних. Другим речима, нисмо још увек стекли јасан увид у каквој су вези инхерентна и атхерентна (унутрашња и спољашња, како смо их дефинисали у уводним поглављима монографије о синтакси и стилистици пословица) својства пословичког израза, и на који начин садејствују у организацији пословица, њиховим функцијама и њиховом ефецијентном деловању на саговорника или примаоца.

а) Ако бисмо, међутим, покушали да нађемо унутрашњи ди-стинктивни параметар, онда би најпоузданији био — сликовитост. Сликвитост открива нову стилску тенденцију ка поетском изражавању мисли: на место језика општих истина и принципа долази језик слика. И најјаче је истакнута на местима где се пословица усмерава на изазивање афективности оних садржаја којима намерава да постигне нарочито 'осећајно дејство' на слушаоца или примаоца. Хоћемо рећи да су пословице о којима смо говорили више (а свакако не у целини) објективна представа стварности, оне нас воде субјективно трансформисаној спознаји и уметничком виђењу стварности. В. Г. Бјелински³³ с тим у вези каже: „Филозоф говори силогизмима, песник — ликовима и слнкама, а об[ојиц]а говоре једно те исто... Један доказује, други показује, међутим оба убеђују, само један логичким аргументима, други сликама. Првог слуша и разуме мален број, док другог сви“.

б) У овом стилу остварене, пословице не само да показују естетску усмереност, већ се показују као највиши репрезенти лексичког и граматичког потенцијала језика. Ако оставимо за тренутак по страни сликовитост, као најбитнији и најопштији феномен, и осврнемо се на конотацију — онда овде долазимо до специфичне лексичке и граматичке модалности. Можемо у том смислу блумфилдовски³⁴ говорити о 'социјалним', 'локалним', 'архаичним' и сл. конотацијама, или речима Кожине³⁵ — о 'емоционално-експресивнима', 'условно-традиционално-експресивнима', или просто, о 'функционалнима'.

в) Ове конотације прати разнородна експресија. Експресеме, као контекстуална средства изражајности, садрже у себи 'лингвистичко' и 'естетско', функционишу као јединство општег и појединачног, типичног и индивидуалног, материјалног и идеалног, форме и садржаја,

³³ Према: А. Н. Гвоздев, *Очерки по стилистике русског језика*, Просвещение, Москва 1965., стр. 23.

³⁴ L. Bloomfield, *Language*, 12. ed., Unvin, 'University Books', London 1970., стр. 156.

³⁵ М. Н. Кожина, *О соотношении некоторых стилистических понятий и категорий с функционально-стилистическими категориями*. — In: 'Структура лингвостилистики и ее основные категории'. — Пермь: Пермский гос. ун-т им. А. М. Горького, 1983., стр. 83–84.

оне су „скуп експресоида који одражавају дихотомију језик — говор“³⁶. Лексичка експресивност и конотативност у пословицама управо су у функцији остваривања сликовитости (сједињења номинативне базе и конотативних компонената); — било да их посматрамо као вањску синтагму или унутрашњу парадигму, тј. било као синтагматичну, било као — епидигматичну појаву, тј. као асоцијативно поље фиксирано лексичко-граматички (па и фонетски).

4. Ако смо говорећи о сентенциозним пословицама говорили о поруци као о информацији, онда о поруци у поетизованим пословицама можемо говорити као о информацији информације. У првом се случају информација претвара у закључке, у другом — у дискретни систем слика. Редослед је јасан, а оријентација двострука: најпре се стварност претвара у слику, а потом — слика делује. Овим се путем у пословицама преноси уметничка информација — у коду у коме доминантну позицију имају изражајна и сликовита средства (тропи и фигуре). И на овај се начин садржај пословица издиже изнад нивоа једноставне подударности са садржајем стварности. Са становишта уметничке информације — 'поетски тип' пословица дели се у две врсте: оне са основном — семантичком, и оне са допунском — формално(-језичко)м информацијом. У пословицама са семантичком информацијом на различите се начине и у различитој мери одражава семантика саме реалности — тј. реч је о пословицама као прозним поетским текстовима, у којима се информација линеаризује у форми природног језичког континуитета. У пословицама, међутим, где је семантичка информација потпуно у сенци формално-језичке, формално-језичка информација представља информацију ознаке о самој ознаци, тачније: информацију форме о форми и о укупном информацијском поступку. Ова је доминантна у стиховним пословицама, у којима се информација вертикализује у облику римоване сукцесивности.

а) И у једном и у другом случају — пословице садрже структурн(о-језичк)у информацију: о фонетско-фонолошкој, морфолошкој, лексичко-семантичкој, синтаксичко(-текстуално)ј организацији; стилистичку — о стилистичком потенцијалу пословичке форме; естетску — о форми као продукту естетског процеса и као естетске вредности; а коначно, и ону информацију око које гравитирају наша разматрања — стилску: тј. информацију о форми као врсти стила. У суштини, пословичка поетска информација тече симплексним каналом, али претпоставља (виртуелно), некад више некад мање, и дуплексни; — она је, другим речима, мешовита. Дифузни се процес након 'декодирања' поетске поруке претвара у фокусни.

5. Једна од важних категорија која долази до изражаја у пословицама као поетским структурама јесте 'естетско значење'. Реч је о „уметнички посредованом типу значења корелативним са номинативно-деривационим, пренесеним (метафоричком и метонимијском) и традиционалним симболичким значењима која се одликују нарушавањем

³⁶ В. П. Григорьев, *Поэтика слова*, Наука, Москва 1979., стр. 140.

примарних лексичких веза речи што изазивају актуализацију његових емоционално-експресивних могућности и 'пораств' смисла³⁷.

а) Естетско значење усложњава семантичку структуру речи у словицама допунским смисаоним асоцијацијама и емоцијама. Није, међутим, једноставно разграничити стилистичка (тј. експресивно-стилистичка) значења од лексичких и граматичких, па се „обично она [= стилистичка] тумаче у једноме низу, ма да у ствари представљају саввим различите појаве. Њихова најсуштинскија разлика састоји се у томе да су граматичка и лексичка значења увек на овај или онај начин корелативна са појмовима или предметима [= денотатима, референсима]. Говорећи језиком теорије информације, можемо рећи да она увек носе семантичку информацију. Управо због тог својства она се, потчињавањем општој логици, преводе на 'други језик' (у ширем смислу те речи). А што се тиче стилистичких значења, она као таква носе само естетску информацију. Естетска информација је повезана са каналом којим се она преноси... Естетска информација се из тих разлога не може превести, она се у најбољем случају може приближно пренети, организовањем средст[а]ва њеног преношења у 'другом језику' на друкчији начин³⁸.

6. Пословички говор представља поетско реторичку амплификацију основне слике, тј. идеје. Он се састоји, с једне стране, из метаплазмичне форме, а с друге стране, из поучног садржаја. При томе је пословичка метаплазма у ствари посебне врсте — она представља рашчлањавање основне метафоре на њене саставне делове. И по томе је овај говор повишене емоционалности која се остварује наглашавањем појединих речи, израза и пословице у целини, с једне стране, и метафорички сликовит, с друге стране. Први елеменат чини патетичну, а други поетску страну пословичког текста. Вредности које се величају у патетичном говору јесу општељудске вредности: поштење, трудољубивост, умереност итд. Оне се овде не идеализују као вредности конкретних појединаца, њихових поступака и дела. Патетичан није израз, рекло би се, него пословички тон и утисак.

4. Закључна разматрања

Однос између појединих пословичких стилова и њихових варијаната, као и процес унутрашњег стилског обликовања пословица можемо ради прегледности представити помоћу неколико графичких приказа, који ће у најсажетијем виду дати резиме претходних разматрања.

а) Троугао који образују три стила можемо назвати паремиолошким стилским троуглом. Тај троугао на стилском плану изражава базични однос трију кључних појавних структура: клише, реторика и поетика.

³⁷ И. Л. Донецких, *Эстетические функции слова*, Штгинца, Кишинев 1982., стр. 27.

³⁸ В. А. Звегинцев, *Теоретическая и прикладная лингвистика*, Просвещение, Москва 1967., стр. 53–54.

колоквијални стил   реторички стил   поетски стил
изрека   →   *сенџенциозна изрека*   →   *метафоризована сенџенција*

б) Сваки од три стила, посматран одвојено са својим варијантама на које се разлаже, образује свој троугао; три нова троугла приказују основне пословичке стилистичке структуре, и уједно правце по којима се они приближавају један другоме, не стапајући се у једну целину. Посматрани заједно, може се рећи да образују паремиолошки стилски круг, који нам пружа најадекватнију представу о простирању и границама појединих пословичких стилова, као и о положају и функцијама варијаната у оквиру њих.

в) Овај нам круг открива однос елементарних стилских категорија пословичких структура, и основне пословичке стилове и њихове варијанте као различито усмерене осе — у чијем пресеку налазимо 'прелазне форме'. Ово нас наводи на закључак да је на први поглед српски паремиолошки фонд стилски крајње хетероген, неуједначен; али када се структурно дубље загледамо у њега — стилска разноврсност не показује се као хаотичност. Напротив, налазимо да у њему постоји готово геометријска уједначеност и равнотежа (наравно, не мислимо на бројну) међу диспаратним стилским појавима. Но и поред тога, говорити о пословичким стилевима значи говорити о 'стилским мрежама', 'стилским доменима' и 'стилским сноповима'. Другим речима, у српским народним пословицама налазимо опробане све главне стилске могућности српскога народног језика.

Summary

Jelena Jovanović

PROVERBIAL STYLE

According to all we have set forth clearly that the proverbs have the status of very specific kind of popular creativity: (a) in terms of formal qualities they are determined structures with characteristics of linguistic stereotypes, compression

---

as well as expressions simetry; (b) following those they mean they are expressions of the spirit of the nation and expressions of the popular wisdom and they have been coming closer to aphorism as the top form of proze-telling and figurative condensation of the expressions; (c) on the subject of aesthetic qualities the proverb is a form of the artistic text of very high poetic value.